

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 338.431: 334.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.12>

Г. С. Корнієнко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано правовий статус агрохолдингів України. Аргументовано, що в умовах проведення земельної реформи агрохолдинги стають усе активнішими гравцями як на ринку землі, так і на споживчому аграрному ринку. Вони мають реальний вплив на розвиток аграрного сектору економіки держави, а тому потребують наукового дослідження. Метою статті є з'ясування правового статусу агрохолдингів в Україні. На підставі проведеного дослідження доведено особливий правовий статус агрохолдингу як суб'єкта агробізнесу, що дає можливість виокремити його з-поміж інших суб'єктів. Запропоноване поняття агрохолдингу як акціонерного товариства зі складною правосуб'єктністю, що передбачає об'єднання підприємств на основі концентрації капіталу (акцій, власності, обладнання), та наявністю вертикально інтегрованої структури технологічно завершеного процесу виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції з використанням великих земельних площ, у якому управління здійснюється головною (материнською) компанією з метою отримання прибутку й виконання соціальних програм. Наголошено, що під час розгляду правового статусу агрохолдингу необхідно враховувати негативний вплив міжнародної й національної економіки також на суб'єктів великого бізнесу. Аналіз економічного підходу до агрохолдингів надає можливість виокремити такі його ознаки: сукупність капіталів (акцій, матеріально-технічних ресурсів тощо); єдність організаційної структури агрохолдингу; орієнтацію на отримання прибутку; використання великих земельних площ; завершений технологічний цикл сільськогосподарського виробництва; взаємозв'язок розвитку господарської діяльності й соціальних програм. Доведено, що наявність елементу залежності в структурі агрохолдингу вказує на існування внутрішніх правовідносин підпорядкування між головним і дочірніми підприємствами. Ці правовідносини простежуються в діяльності підприємств, що є ланками в ланцюзі агробізнесу агрохолдингової компанії. Визначено, що правовий статус агрохолдингів відрізняється від правового статусу інших суб'єктів агробізнесу такими характерними ознаками: 1) наявністю вертикально інтегрованої структури технологічно завершеного процесу виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції; 2) складною правосуб'єктністю холдингу; 3) підпорядкуванням й імперативним методом правового регулювання внутрішніх організаційних правовідносин у структурі управління; 4) орієнтацією на отримання прибутку в поєднанні з виконанням соціальних програм; 5) використанням великих земельних площ; 6) агрохолдинг є об'єднанням підприємств; 7) агрохолдинг є суб'єктом концентрації капіталу.

Ключові слова: агрохолдинг, компанія, материнська компанія, дочірні підприємства, агробізнес, правове регулювання, аграрні правовідносини.

Постановка проблеми. Можливість швидкого реагування на потреби споживача, охоплення різних національних ринків більш доступно підприємствам великого бізнесу. Швидко реагувати на потреби споживача, охоплювати різні національні й міжнародні ринки можуть підприємства великого бізнесу, зокрема, наприклад, у сільськогосподарській сфері агрохолдинги. Одним з таких суб'єктів є холдингові компанії, що мають значні переваги перед іншими підприємствами, оскільки можуть здійснювати концентрацію капіталу й охоплювати всі стадії бізнесу: виробництво, перероблення, логістику, реалізацію. Завершеність виробничого циклу найбільш поширена в аграрному секторі економіки, і це є запорукою отримання прибутку. На користь останнього свідчать такі статистичні дані: за період 2007–2014 рр. у реальному секторі економіки нерозподілений прибуток мав місце лише у 2007, 2008 і 2013 рр., і, зауважимо, найвищим він був у сільському господарстві, де діапазон коливань становив 25,9–55% [1, с. 40]. Одними з потужних суб'єктів агробізнесу, що має стабільний прибуток (з урахуванням сезонності, циклічності й урожайності), є агрохолдинги. Прикладом такого підприємства в Україні є Група UkrLandFarming, що входить у топ-10 світових земельних операторів. Це найбільший власник земель, які розташовані у 22 українських областях, 3 кліматичних зонах; його земельний банк складає 570 000 га землі [2].

В умовах проведення земельної реформи агрохолдинги стають усе активнішими гравцями як на ринку землі, так і на споживчому аграрному ринку. Вони мають реальний вплив на розвиток аграрного сектору економіки держави. З огляду на це стає очевидним, що такі суб'єкти потребують окремої уваги правознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невипадково різні правові аспекти такого складного й відносно нового явища, як агрохолдинг, привертати увагу вітчизняних науковців, зокрема В. В. Дударенка («Поняття аграрних холдингових суб'єктів аграрних правовідносин» [3]), В. В. Єрмоленка («Проблеми правового регулювання створення і функціонування агрохолдингових в Україні» [4]), В. Ю. Уркевича («Правові проблеми функціонування агрохолдингових в Україні» [5]). Попри обґрунтованість вивчення проблематики агрохолдингових в Україні динамічні зміни економічних відносин, відкриття ринку землі призвели до часткової втрати новизни наявних робіт. Це обумовлює актуальність дослідження правового статусу агрохолдингових.

Мета статті – з'ясувати правовий статус агрохолдингових в Україні. Для досягнення мети поставлено такі завдання: охарактеризувати агрохолдинг як суб'єкт агробізнесу; сформулювати визначення поняття «агрохолдинг».

Виклад основного матеріалу. У більшості наукових праць, присвячених агрохолдингам, учені, з одного боку, доводять недосконалість правового регулювання діяльності цих суб'єктів господарювання, а з другого, вказують на їх перспективність для іноземних інвестицій, їх прибутковості. Так, В. Ю. Уркевич зазначає, що законодавство у сфері агрохолдингових повинно мати низку спеціальних правових приписів, зокрема щодо обмеження площ земельних ділянок, які можуть ними використовуватися; установлення зобов'язання агрохолдингових сплачувати частину податкових платежів до відповідного місцевого бюджету за місцезнаходженням використовуваних ними земельних площ; зобов'язання агрохолдингових надавати робочі місця для певної кількості мешканців сільських населених пунктів та інше [5, с. 122]. Наведена думка дослідника видається скоріше висловленням позиції щодо розвитку соціальної політики держави, ніж стосується реалій діяльності сучасних агрохолдингових, оскільки автор цієї думки не враховує фактичних умов їх господарювання. Так, в Україні агрохолдинги з метою свого розвитку вступають у кредитні відносини, наслідком яких може бути не тільки отримання прибутку, а й (через не прогнозовані несприятливі обставини) збитки. Як було зазначено, найбільшим холдингом є Група UkrLandFarming, проте незважаючи на обсяги виробництва компанія має чистого боргу \$1,68 млрд, тож у серпні 2018 р. UkrLandFarming і державний «Ощадбанк» розпочали процедуру врегулювання питання з погашенням боргу в розмірі \$100 млн. Другим холдингом України є «Кернел», чистий борг якого становить \$612,4 млн. Ще один приклад: «Миронівський Хлібопродукт» заборгував \$1,1 млрд і у 2018 р. отримав 187 млн грн бюджетних дотацій з метою збереження виробничих потужностей [6]. Отже, з наведеного випливає, що під час розгляду правового статусу агрохолдингу необхідно враховувати негативний вплив міжнародної й національної економік і на суб'єктів великого бізнесу. З огляду на це, характеризуючи правовий стан агрохолдингових, слід враховувати як соціальні обов'язки агрохолдингових, так і особливості побудови структури діяльності, взаємні інтереси держави та холдингу.

Аграрні холдинги є різновидом холдингових компаній, а тому їхній статус регулюються Законом України «Про холдингові компанії в Україні», який визначає, що холдинговою компанією є акціонерне товариство, яке володіє, користується й розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [7]. З урахуванням цієї норми та ч. 5 ст. 126 Господарського кодексу України В. Ю. Уркевич визначає аграрну холдингову компанію як публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується й розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше аграрних господарських товариств [5, с. 121]. В. В. Єрмоленко пропонує розглядати агрохолдинг як договірне об'єднання агрохолдингової (материнської) компанії, якою є публічне сільськогосподарське акціонерне товариство, що має у власності контрольний пакет акцій (часток, паїв) інших сільськогосподарських підприємств, причому цей пакет забезпечує вирішальний вплив на їх діяльність, і безпосередньо корпоративних (дочірніх) сільськогосподарських підприємств [4, с. 60]. Це визначення є близьким до запропонованого В. Ю. Уркевичем, але, що вбачається важливим, воно містить такі сутнісні ознаки агрохолдингу, як договірне об'єднання та структура у вигляді материнської й дочірньої компанії. На думку В. В. Дударенка, агрохолдинг є різновидом холдингу (сукупність материнської компанії й контрольованих нею дочірніх компаній), який, використовуючи великі земельні площі, займається виробництвом і/або переробленням, зберіганням, транспортуванням, реалізацією сільськогосподарської продукції з метою забезпечення корпоративних прав учасників [3, с. 288]. У цьому визначенні основною сутнісною ознакою агрохолдингу є використання цим суб'єктом великих земельних площ. Вичерпну дефініцію поняття «агрохолдинг» пропонує А. М. Статівка: агрохолдингова компанія є специфічною формою володіння корпоративними правами, за якою материнська компанія, маючи контрольний пакет акцій інших підприємств, управляє ними, контролюючи їхню діяльність, за їх об'єднання в єдину організаційно-правову структуру з відповідними метою та цілями [8, с. 62]. У економічних дослідженнях агрохолдинг розглядається як сукупність акцій (капіталів) материнської й контрольованих нею дочірніх компаній, об'єднаних в єдину організаційну структуру з відповідними цілями та місіями, еко-

номічна діяльність яких орієнтована на отримання прибутку й ренти, шляхом використання великих земельних площ для виробництва, перероблення, транспортування, зберігання й реалізації сільськогосподарської чи виробленої з неї продукції, а людські, природні й матеріальні (економічні, технологічні, ресурсні тощо) фактори розвитку перебувають у тісному взаємозв'язку з соціальними [9, с. 181]. Аналіз економічного аспекту агрохолдингу надає можливість виокремити такі ознаки цього виду холдингу: сукупність капіталів (акцій, матеріально-технічних ресурсів тощо); єдність організаційної структури; орієнтація на отримання прибутку; використання великих земельних площ; завершений технологічний цикл сільськогосподарського виробництва; взаємозв'язок розвитку господарської діяльності й соціальних програм.

До виокремлених ознак агрохолдингу доречно додати й те, що агрохолдинги є складним утворенням. Вони поєднують материнське (головне) й дочірнє (підпорядковане) підприємство. Наявність підпорядкування в холдингових правовідносинах визначено в ст. 118 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), згідно з якою господарське товариство є залежним, якщо іншому (головному) господарському товариству належать двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства [10]. Наявність елемента залежності в структурі агрохолдингу вказує на існування внутрішніх правовідносин підпорядкування між головним і дочірніми підприємствами. Ці правовідносини простежуються в діяльності підприємств, що є ланками в ланцюзі агробізнесу агрохолдингової компанії. Зокрема головна (материнська) компанія визначає бізнес-плани, фінансові плани, здійснює затвердження стратегії розвитку, розподіл етапів виробництва, тоді як дочірні (залежні) підприємства їх виконують.

Внутрішні правовідносини підпорядкування формуються за допомогою імперативного методу їх регулювання, який закладається під час розроблення локальних актів холдингу, зокрема у статуті, договорі про утворення агрохолдингу, окремих положеннях. Імперативний метод є домінантним в організації діяльності агрохолдингу, але водночас не ігнорується й диспозитивний метод регулювання, який передбачає господарчу рівновагу між учасниками холдингу. Особливість побудови внутрішніх правовідносин підпорядкування,

метод правового регулювання доводять існування внутрішніх організаційних правовідносин у структурі діяльності агрохолдингу.

Варто зазначити, що можливість підпорядкування в системі функціонування агрохолдингу зумовлена частковою втратою правосуб'єктності дочірнього підприємства. За утворення агрохолдингу виникає складна правосуб'єктність, яка характеризується, наприклад В. Січевлюком, як субординована або скоординована система, елементами якої є правосуб'єктності поєднаних між собою осіб і/чи інших суб'єктів права [11, с. 211]. Залежно від умов об'єднання холдингу правосуб'єктність залежного підприємства може повністю замінюватися правосуб'єктністю головного підприємства або частково обмежуватися. Як доведення часткової правосуб'єктності дочірнього підприємства холдингу є її прояв у податкових правовідносинах. Зокрема Т. Р. Шулжук обґрунтовує консолідацію податкового обов'язку холдингу, яка полягає в наділенні податковою правосуб'єктністю головної материнської (холдингової) компанії, яка діє одночасно як орган управління консолідованого утворення і як уповноважений представник консолідованого платника податку [12, с. 7]. Крім того, учасники агрохолдингу вступають у правовідносини виключно від імені головної (материнської) компанії за наявності відповідного повноваження з використанням її засобів індивідуалізації учасника цивільного обігу (комерційного найменування, торговельної марки). Якщо представницьких повноважень дочірня компанія не має, то у правовідносини вступає тільки материнська компанія. Отже, складна правосуб'єктність агрохолдингу є ще однією особливою ознакою, що відрізняє його серед інших суб'єктів агробізнесу.

Також агрохолдингам властива вертикально інтегрована структура діяльності. Інтеграційні процеси передбачають об'єднання підприємств (шляхом злиття або договірної об'єднання) або приєднання до вже наявної структури агрохолдингу. Ці процеси формують єдиний технологічний процес виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції. В. Я. Нусінов, Д. В. Колесніков указують, що вертикальна інтеграція являє собою «об'єднання окремих бізнес-одиниць або технологічно самостійних стадій виробництва, пов'язаних між собою єдиним технологічним ланцюгом, що супроводжується поглибленням фінансово-економічних відносин, зміцненням виробничих зв'язків і встановленням контролю над окремими стадіями

виробництва та збуту продукції (однієї бізнес-одиниці над іншими)» [13, с. 188]. Погоджуючись з наведеним, визначимо, що під вертикально інтегрованою структурою агрохолдингу слід розуміти організаційну систему управління виробництвом сільськогосподарської продукції, що включає єдиний керівний центр (головна, материнська компанія) та ланцюг підприємств (залежних, дочірніх), які послідовно беруть участь у виробництві, переробленні, логістиці, продажу готової продукції, що дає можливість сформувати замкнений технологічний процес виробництва. Водночас система управління підприємством завжди спрямована на забезпечення його конкурентоспроможності в ринкових умовах і всебічного задоволення потреб за оптимального використання ресурсів [14, с. 97].

Вертикально інтегрована структура передбачає виникнення й функціонування складних зв'язків як між учасниками холдингу, так і зовнішніми суб'єктами. В агропромисловому комплексі інтеграційні зв'язки формуються на міжгалузевому рівні, що передбачає взаємодію сільськогосподарських підприємств з переробними [15, с. 94]. Завдяки цьому підвищується ефективність діяльності агрохолдингу. Крім того, як уже вказувалось, унаслідок формування вертикальної інтеграції холдинг як єдина самостійна юридична особа вступає в зовнішні правовідносини, зокрема з державою. Правовідносини між агрохолдингом і державою повинні формуватися з урахуванням як складності технологічного процесу виробництва, що виникає всередині холдингу, так і балансу інтересів між державою та холдингом. Баланс інтересів між державою й агрохолдингами полягає в поєднанні виробничого циклу й соціальних програм підтримання села, які повинні реалізовуватися сукупно. Це необхідно враховувати під час розроблення оподаткування, кредитування, фінансування агрохолдингів. Разом із тим у разі отримання державної допомоги агрохолдингу повинні добровільно забезпечувати робочі місця, прозорість і законність сплати податків, екологічно безпечне виробництво.

Узагальнюючи, слід зазначити, що правовий статус дає можливість відокремлювати одну юридичну особу від іншої, оскільки він визначає правовий стан суб'єкта, сукупність його прав й обов'язків. Правовий статус агрохолдингів відрізняється від правового статусу інших суб'єктів агробізнесу такими характерними ознаками: 1) наявністю вертикально інтегрованої структури технологічно завершеного процесу вироб-

ництва й реалізації сільськогосподарської продукції; 2) складною правосуб'єктністю холдингу; 3) підпорядкуванням й імперативним методом правового регулювання в здійсненні внутрішніх організаційних правовідносин у структурі управління; 4) орієнтацією на отримання прибутку в поєднанні з виконанням соціальних програм; 5) використанням великих земельних площ; 6) агрохолдинг є об'єднанням підприємств; 7) агрохолдинг є суб'єктом концентрації капіталу.

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що особливий правовий статус агрохолдингу дає підстави для виокремлення цього виду агробізнесу з-поміж інших суб'єктів останнього, і пропонувати визначення агрохолдингу як акціонерного товариства зі складною правосуб'єктністю, що передбачає об'єднання підприємств на основі концентрації капіталу (акцій, власності, обладнання), і наявністю вертикально інтегрованої структури технологічно завершеного процесу виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції з використанням великих земельних площ, у якому управління здійснюється головною (материнською) компанією з метою отримання прибутку й виконання соціальних програм. Під вертикально інтегрованою структурою агрохолдингу запропоновано розуміти організаційну систему управління виробництвом сільськогосподарської продукції, що включає єдиний керівний центр (головна, материнська компанія) й ланцюг підприємств (залежних, дочірніх), які послідовно беруть участь у виробництві, переробленні, логістиці, продажу готової продукції, що дає можливість сформулювати замкнений технологічний процес виробництва.

Список використаної літератури:

1. Шаблиста Л. М. Тенденції концентрації власного капіталу та механізми його зростання в реальному секторі економіки України. *Економіка України*. 2016. № 5. С. 40–54.
2. Рейтинг агрохолдингів по кількості землі. URL: <https://tripoli.land/agrokholdingi-ukrainy>.
3. Дударенко В. В. Поняття аграрних холдингів як суб'єктів аграрних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 286–289.
4. Ермоленко В. В. Проблеми правового регулювання створення і функціонування агрохолдингів в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2015. Вип. 218. С. 54–63.
5. Уркевич В. Ю. Правові проблеми функціонування агрохолдингів в Україні. *Право та інновації*. 2013. № 4. С. 115–125.
6. Рейтинг боргів агрохолдингів України. URL: <https://agroveview.com/news/rejtynh-borhiv-ahroholdynhiv-ukrayiny>.
7. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.
8. Статівка А. М. Деякі правові питання діяльності агрохолдингів в Україні. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти* : матеріали «круглого столу», Харків, 5 грудня 2014 р. Харків. 2014. С. 61–62.
9. Карпишин Ю. А. Державне регулювання діяльності агрохолдингів в Україні : дис. ... канд. екон. наук. Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2019. 238 с.
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page12>.
11. Січевлюк В. Складна правосуб'єктність об'єднань осіб: теоретичні конструкції та прикладні втілення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 211–218.
12. Шульжук Т. Р. Холдинги як суб'єкти податкового права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2019. 187 с.
13. Нусінов В. Я., Колесніков Д. В. Вертикально інтегровані структури: сутність та особливості функціонування в гірничо-металургійному комплексі України. *Бізнесінформ*. 2013. № 10. С. 187–193.
14. Устенко А. О. Система управління підприємством. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип. X. С. 96–103.
15. Павлюк Є. О. Інтеграційні процеси в економіці: сутність та переваги. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2013. Вип. 1. С. 90–96.

Korniienko H. S. The right status of agro holdings in Ukraine

The article analyzes the legal status of agricultural holdings in Ukraine. It is argued that in the context of land reform, agricultural holdings are becoming more active players in both the land market and the consumer agricultural market. They have a real impact on the development of the agrarian sector of the state's economy, and subsequently require scientific research. The purpose of the article is to find out the legal status of agricultural holdings in Ukraine. On the basis of the conducted research the special legal status of agroholding as a subject of agribusiness has been proved, which makes it possible to distinguish it from other entities. The concept of agroholding, a joint-stock company with complex legal personality, which provides for the merger of enterprises on the basis of concentration of capital (shares, property, equipment), and the presence of vertically integrated structure of technologically complete process of production and sale of agricultural products using large land areas managed by the parent (parent) company for profit and social programs. It is emphasized that when considering the legal status of agroholding it is necessary to take into account the negative impact of the international and national economy and on the subjects of big business. The analysis of the economic approach to agroholdings made it possible to distinguish such features as: the aggregate of capital (stocks, material and technical resources, etc.); unity of organizational structure of agroholding; profit orientation; use of large land areas; completed technological cycle of agricultural production; the relationship between business development and social programs. It is proved that the presence of element of dependence in the structure of agroholding indicates the existence of internal legal relations of subordination between the parent and subsidiaries. These relationships are traced in the activities of enterprises that are links in the agro-business chain of an agro-holding company. It is determined that the legal status of agroholdings differs from other agribusiness entities by the following characteristic features: 1) presence of vertically integrated structure of technologically complete process of production and sale of agricultural products; 2) complex legal personality of the holding; 3) the fact that the implementation of internal organizational legal relations in the structure of management of agricultural holdings is based on the subordination and imperative method of legal regulation; 4) profit orientation in combination with the implementation of social programs; 5) use of large land areas; 6) is an association of enterprises; 7) is subject to capital concentration.

Key words: *agroholding, company, parent company, subsidiaries, agribusiness, legal regulation, agrarian relations.*